

Sidotemat i parallelltonarten F-dur utnyttjar också huvudtemats tredje takt (understreckat):

Påfallande är violastämmans pizzicato när temat upprepas, liksom utnyttjandet av 2:a och 3:e taktens bågformade fras i temats fortsatta utveckling.

Ett sluttema byggt på sidotemat har inflikade triolexplosioner som får utrymme i genomföringen. Expositionen ska tas om.

Den korta genomföringen² bearbetar först huvudtemat i imitativ stämföring, sedan sidotemat och slutligen triolrytmiken från sluttemat.

I återtagningen fortsätter genomföringen av temana. Sidotemat klingar nu i D-dur. Det accentrika mellanpartiet (notexempel 2 ovan) finns inte med men får i gengäld inleda codan som också exploaterar sidotemat men slutar, *Più mosso*, med huvudtemat.

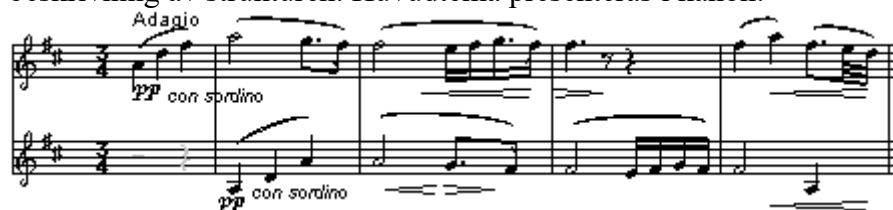
Andra satsen är formad som ett tredelat scherzo men är inte särskilt skämtsamt. Här utnyttjas i A-delen polkan och i Trion susedskan. Enligt Mark A. Radice lyfter Dvorák här polkan till konstmusikens höjder på samma sätt som Chopin behandlade mazurkan. Polkatemat går i g-moll

Trion står i Ess-dur men ändrar inte satsens karraktär av tillbakahållen smärta. Temat har en basstämma som då och då blir melodistämma:

Även den långsamma satsen, *Adagio*, kan sägas vara tredelad. Otakar Sourek beskriver den i lyriska ordalag. Melodiskt är den en av de ljuvligaste, känslomässigt en av de djupaste och i tematisk behandling en av de rikaste av Dvoráks långsamma satser, menar han. Han menar också att satsen är 3-delad. Men detta kan ge associationer åt tredelat visform. Själv tycker jag att sonatform ger en bättre beskrivning av strukturen. Huvudtema presenteras i kanon:

En överledning av åttondelsfraser i imitation leder till sidotemat som börjar i Fiss-dur. Detta är byggt på huvudtemats 3:e takt:

² Dvoráks genomföringar är ofta korta eftersom han utvecklar sina teman både i exposition och återtagning.

Genomföringen presenterar ett nytt tema i violin1 som ledsagas av huvudtemat i violan och pizzicato först i violin 2 och sedan cello:

Återtagningen börjar med överledningen och därefter sidotemat, som nu börjar i H-dur innan det slutligen hamnar i tonikan. En kort coda, som i början bygger på sidotemats 1:a takt, sätter punkt.

Även om verket i sin helhet har en underton av smärta uppvisar finalen trots allt en viss tillförsikt om än med förbehåll. Huvudgruppen är tredelad med ett andratema i mitten. Det uppförande huvudtemat presenteras i unison rytmer, andratemat, som börjar med en vågformad tonkaskad, i imitation:

Det sjungande sidotemat öppnas även det i violan:

Man kan lägga märke till att alla tre temana börjar på samma sätt, med rytmen hos en anapest. Sidotemat blir sedan föremål för utveckling under återstoden av expositionen, som ska tas i repris.

Genomföringen domineras av en konstfull kombinerad huvudgruppens två teman med ett kort mellanspel av sidotematutveckling.

Återtagningen består av en förkortad huvudgrupp utan bitema och en längre sidogrupp som slutar i D-dur. En coda i d-moll byggd på huvudtemat avslutas *Più mosso* med alla tre temana i ordning sidotema, bitema och huvudtema.

Det är inte svårt att förstå att Dvorák var stolt över detta verk och därför vågade dedicera det till den mästare som han beundrade så. Liksom i många av sina verk kombinerar Dvorák i sin d-mollkvartett Schuberts melodiska ådra med Beethovens och Brahms tematiska teknik.

Stråkkvartett nr 10 Ess-dur op. 51

1. *Allegro ma non troppo* 2. *Dumka: Andante con moto – Vivace*

3. *Romanza: Andante con moto* 4. *Finale: Allegro assai*

1878-79

Detta verk komponerades vintern och våren 1878-79 på uppmaning av den framstående och firade Florentinkvartetten. Den är full av rytmer och stämningar från tjeckisk och slavisk folkmusik efter önskemål av Jean Becker, kvartettens grundare och primarie. Av någon anledning står kvartetten sällan på repertoaren i vårt land trots sin charm. Den utnyttjar förutom dumkan – en folkmusikform från Ukraina – även fraser och rytmer som påminner om tjeckisk polka, furiant och skacna.³ Pizzicato, som vid denna

³ Furiant är en eldig böhmisk folkdans i snabbt tempo enligt Sohlmans musiklexikon Skacna är en snabb, stormig, böhmisk dans av reelkaraktär enligt Berger, *Guide to Chamber Music*.

tid inte längre var vanligt inom konstmusiken men väl inom folkmusiken, får också en framträdande plats.

Första satsen, *Allegro ma non troppo*, börjar efter några takters inledande ackompanjemang med ett tema, som det tar ett tag att rytmiskt komma underfund med:

Sidotemat biter sig å andra sidan omedelbart fast:

Dvorák vill att expositionen ska tas i repris.

I genomföringen finns enligt Harenberg en augmentation⁴ av huvudtemat, som ackompanjerar sidotemat. För lyssnare utan tillgång till partitur är detta inte så lätt att uppfatta. Återtagningen börjar med sidotemat och låter i gengäld huvudtemat bygga upp en avslutande coda.

Andra satsen, *Dumka*, börjar med ett *Andante con moto*, vars sorgmodiga tema inleds i violin 1 med en omedelbar upprepning i violan:

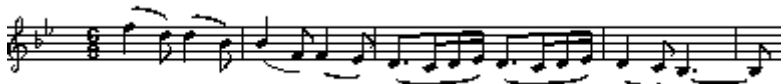

Den snabba andra delen, *Vivace*, har ett tema som är väldigt likt huvudtemat, men det får i den nya taktarten (3/8) en helt annan rytm:

Andanteavsnittet återkommer följt av en coda, *Presto*, som bygger på det snabba temat.

Tredje satsen är en långsam sång med stor skönhet:

Finalen, *Allegro assai*, har sonatform och grundar sig rytmiskt på skacnan. Huvudtemat av perpetuum mobile-typ presenteras omedelbart i violin 1:

Det blir föremål för bearbetning och det dröjer därför innan sidotemat presenteras:

Dvorák tycker antagligen att första temats utveckling redan fått sitt och använder därför i huvudsak sidotemat i genomföringen. I återtagningen återkommer båda temana. En kort coda, *Più Allegro*, avslutar.

Redan några månader efter färdigställandet våren 1879 spelades kvartetten privat av Joachim-kvartetten i Berlin och Hellmesberger-kvartetten i Wien. Det officiella uruppförandet ägde rum i Prag i december med beställarens kvartett, Florentinerkvartetten. Dvorák var nu en berömd tonsättare.

⁴ Augmentation kommer av latinets augeo, öka, och innebär att noternas tidsvärde i ett tema fördubblas, i detta fallet blir t.ex. åttondelarna omvandlade till fjärdedelar o.s.v.

Stråkkvartett nr 11 C-dur op. 61

1 Allegro 2 Poco adagio e molto cantabile 3 Scherzo. Allegro vivo
4 Finale. Vivace

1881

Den 5:e november 1881 skriver Dvorák till vännen Alois Göbl att han förbluffad läst i tidningen att Hellmesbergerkvartetten den 15 december skulle framföra hans nya kvartett, som han långt ifrån var klar med. ”Vad kunde jag göra annat än att lägga mitt arbete med operan (*Dimitrij*) åt sidan och skriva kvartetten.” Något överdrev han dock dramatiken; vid tiden för brevet var de tre första satserna i stort färdiga⁵, och han hade ju faktiskt fått en beställning av verket från Joseph Hellmesberger. I ett brev till denne den 1 oktober accepterade han beställningen och tillfogade att vår Herre redan hade viskat några melodier för honom, och att han hoppades kunna slutföra stycket inom 5-6 veckor. Men han hade lagt arbetet åt sidan till förmån för *Dimitrij*. Antagligen kände sig Dvorák pressad av det samtida arbetet med operan och utnyttjar därför i stråkkvartetten teman från tidigare verk, såsom Violinsonaten op. 57 som han skrivit 1880 och Polonäsen för cello och piano från 1879.⁶ Keller (se fotnot nedan) menar att temalånen från violinsonaten och cellosonaten kanske var just de melodier som vår herre redan hade viskat till honom.

Blev Dvorák färdig i tid? Ja, men den tilltänkta konsertsalen drabbades av brand och uruppförandet fick skjutas på framtiden. Det blev Joseph Joachim som först framförde kvartetten i Berlin nästan ett helt år senare.

Första satsen domineras av huvudtemat, inte minst triolfrasen i takt 2:

Sidotemat kontrasterar med sin lugna framtoning. Det verkar börja i ess-dur:

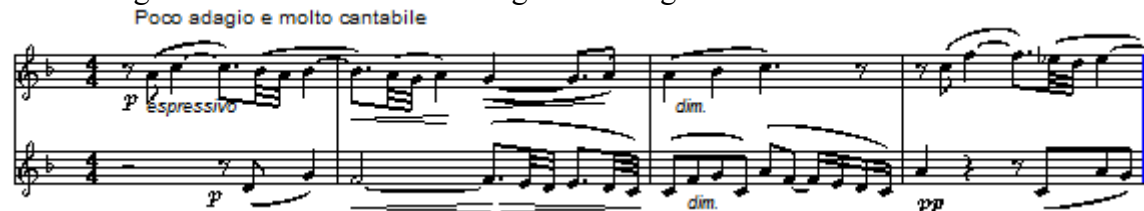

Ett synkoperat sluttema sätter punkt för expositionen, som på vanligt Dvorákvis ska repriseras:

Genomföringen sysslar helt med huvudtemats olika motiv. Återtagningen är kort och inleds med huvudtemat i violan i A-dur medan sidotemat nu klingar ut i C-dur. Codan är däremot lång och exponerar samtliga teman.

Den långsamma satsen har tredelad form, ABA. Den inledande A-delen bjuder på ett svårfångat men raffinerat tema i betagande dialog mellan violinerna:

Temat har sitt ursprung i en skiss till den långsamma satsen i violinsonaten op 57 och får sin prägel av den lilla 32-dels knorren som finns i nästan varje takt.

⁵ James M. Keller, *Chamber Music, A Listener's Guide*, Oxford University Press 2011

⁶ Otakar Sourek, *The Chamber Music of Antonin Dvorák*

Mittledelen B består av ett längre avsnitt i Dess-dur och ett kortare i A-dur. Det första temat kontrasterar med sin enkla uppbyggnad:

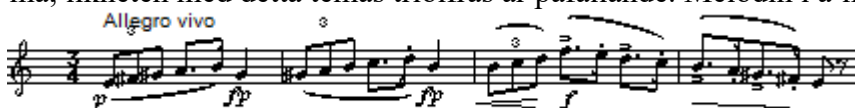

Det andra temat, som kanske kan betraktas som en modulerande överledning till sista A-delen, vandrar imitativt mellan instrumenten:

A-delen återkommer och avslutas med en kort coda, som i stort består av en påminnelse om mittledens första tema, nu i F-dur.

Tredje satsen har typisk scherzoform med två likartade ytterdelar som inramar en Trio. Men trion är ovanligt lång. Man menar att det första A-temat motsvarar sidotemat i Dvoráks cellopolonäs. I så fall har detta satt sin prägel också på 1:a satsens huvudtema; likheten med detta temas triolfras är påfallande. Melodin i a-moll ligger i violan:

Ett annat tema som får stort utrymme har en lugnare karaktär:

Den långa Trion, som byter både takt- och tonart men inte tempo, har formen *ababa*. Temat i del a går i A-dur:

Temat i del b är likartat och förlagt till violin 2. Det går i C-dur:

Scherzodelen återkommer i oförändrad form.

En energisk och spänstig finalsats avslutar denna synnerligen framstående kvartett. Den har formen av ett rondo ABABA, där mellersta A har karaktären av genomföring. A-temat visar, som så många av Dvoráks teman, harmonisk ambivalens, i detta fall genom växling mellan C-dur och e-moll:

Temat anses hämtat från Polonäsen för cello och piano och har där följande utseende:

Episod B, som hörs 2 gånger är betydligt kortare än A. Även detta tema visar på harmonisk dualism. Här är det G-dur och Ess-dur som växlar:

Stråkkvartett nr 12 F-dur op. 96, *Den amerikanska*

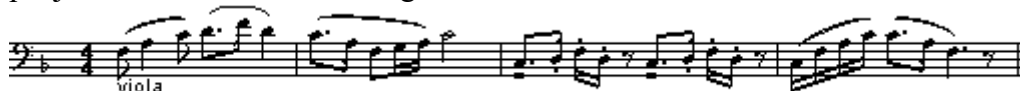
1. *Allegro ma non troppo* 2. *Lento* 3. *Molto vivace* 4. *Finale: Vivace ma non troppo*

1893

Dvorák kom till New York hösten 1892 för att vara lärare och chef vid National Conservatory. Här tillkom hans symfoni i e-moll *Från nya världen*. Sommaren 1893 tillbringade han på landet i en liten by, Spillville, i Iowa. Där skrev han under kort tid denna kvartett som kommit att bli hans mest kända. Kvartetten borde vara synnerligen lämplig som introduktion för dem, som fått för sig att kammarmusik är för svår för vanliga musikälskare. Kanske är hemligheten med verkets lättillgänglighet att Dvorák här har strävat efter att skapa stämning snarare än att bearbeta teman på klassiskt vis.

Liksom e-mollsymfonin präglas kvartetten av pentatonik. Den pentatoniska skalan är med f som grundton tonerna f,g,a,c,d. Melodier grundade på denna skala ger ett exotiskt intryck. Om denna skala höjs med ett halvt tonsteg hamnar alla tonerna på pianots svarta tangenter. Samtliga nedanstående huvudteman och en del andra kan i stort sett spelas på enbart pianots svarta tangenter.

Första satsen, *Allegro, ma non troppo*, skriven i sonatform, inleds efter två ackompanjerande takter med ett härligt och lättmemorerat tema:

Sidotemat (A-dur), lika slående, introduceras av violin 1:

Expositionen tas i inspelningar inte alltid i repris. Genomföringen inleds med huvudmotivet harmoniskt transformerat, stegras till en klimax och avslutas i diminuendo. Den följs av en normal återtagning.

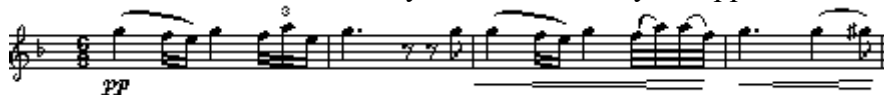
Den långsamma satsen, *Lento* (d-moll), är fylld av vemod. Kanske är den ett uttryck för tonsättarens hemlängtan. De tre understämmorna börjar med två takters ackompanjerande inledning. Särskilt 2:a violinens och violans toner är väsentliga och beledsagar melodierna i hela satsen:

Det dominerande huvudtemat är:

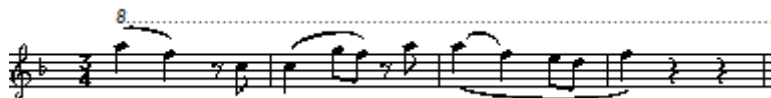
Ett nästan smärtsamt vackert, fyra takters tema dyker upp som en refräng.

Den tredje satsen, *Molto vivace*, har strukturen ABABA och kan betraktas som ett scherzo med dubbel trio. A-delen inleds med ett tema, som på grund av betoningen låter som om det började med upptakt. Det presenteras i violin 2 och cello:

I denna första del finns också en upprepad fras i violin 1, som lär vara en inspirerad av ett fågelläte, ett lockrop, som först irriterat Dvorak under komponeringen, för att sedan användas i stycket.⁷ Den hörs i violin 1:

B-delen börjar med en duett i violinerna. Andra violinens stämma är i stort sett identisk med A-temat. Denna stämma hörs tydligare efter 8 takter när cellon tar över den.

Finalen, *Vivace, ma non troppo*, har rondoform. Mönstret är efter ett inledande avsnitt: ABACABA.

Inledningen får efter 4 takter följande tema:

A-temat har en härlig spänst och får stor betydelse i satsen:

B-temat är mera sångligt:

C har formen av ett koralliknande mellanspel:

Satsen slutar i triumf med inledningstemats nedåtgående åttondelar, som nu punkterats.

Stråkkvartett nr 13 G-dur Op. 106

1. *Allegro moderato* 2. *Adagio ma non troppo* 3. *Molto vivace*

4. *Finale: Andante sostenuto – Allegro con fuoco*

1895

Detta är musik för kännare och inte för den breda allmänheten skriver kommentatorn Matthias Walz i Harenberg Kammermusikführer. Omdömet kan kanske tyckas snobbistiskt men blir å andra sidan en utmaning för dem som inte hört verket. Och ingen behöver bli besviken; skulle kvartetten visa sig alltför svår att tillägna sig, kan man försvara sig med att den ju var avsedd för experter och tycker man om den, kan man känna sig som finsmakare. Skämt åsido, inga av Dvoraks verk är svårtillgängliga i den mening att

⁷ Fågeln, som störde Dvorak under hans kompositionsarbete, var den i östra Nordamerika ganska vanliga arten scharlakanstangera, *Piranga olivacea*. Det är på vinterhalvåret en gulgrön tätting, men hanarnas kropp får under häckningen en djupröd färg med svarta vingar och stjärt. Dvoraks tema är rytmisk inte en kopia av låtet; det är tonerna som används. Låtet liknar mera följande fras:

de inte omedelbart skulle gå att njuta av. G-durkvartetten är inget undantag. Det är säkert riktigt att kännaren hittar mycket att glädjas åt men den ger även många tillfällen till igenkännandets glädje, en viktig förutsättning för ett verks popularitet. Ta som exempel tema 2 i första satsen (se nedan), som sväller ut till en vävnad, som präglar hela satsen.

Dvorák skrev denna kvartett efter hemkomsten från Amerika 1895 innan han slutförde arbetet på den redan i USA påbörjade kvartetten i Ass-dur. Den saknar de långa, exotiskt klingande och publikknipande melodier, som F-durkvartetten är så rik på. Den har heller aldrig, som antyds ovan, uppnått dennas popularitet.

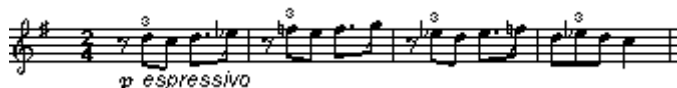
Den inledande satsen, *Allegro moderato*, börjar omedelbart med följande tema

Om man bortser från drillen i takt 2 består det av två motiv, ett upprepat punkterat, stigande intervall och en sjunkande triolfigur. Båda motiven kommer att spela stor roll i fortsättningen. Men tema 2 i huvudgruppen blir ännu mer dominerande. Det inleds försiktigt i violan och cello innan det kraftfullt presenteras i violin 1:

Sidotemat består av ett upprepat 4-tonsmotiv,⁸ som inte desto mindre ger ett lyriskt intryck. Det har försiktigt antytts några takter innan det släpps lös på allvar i violin 1:

Expositionen avslutas med tema 2. Det är också bearbetningen av detta tema, som dominerar i genomföringen. Den avbryts dock av ett kort inslag av sidotemat. När huvudtemat inleder återtagningen är det ackompanjerat av ett nytt, mycket sångbart 3-takters motiv i violin 2.

Codan börjar med huvudtemats punkterade inledningsmotiv och slutar med tema 2, en musikalisk idé i Haydns och Beethovens anda, som blivit något av ett motto i satsen.

Den breda allmänheten, som enligt Harenberger Kammermusikföhrer (se ovan) lever omedveten om musik av detta slag är bara att beklaga. För det kan väl inte vara möjligt att endast kännare skulle kunna ha utbyte av den andra satsens innerliga *Adagio ma non troppo*? Den är helt uppbyggd kring ett tema som presenteras i omväxlande dur- och mollvariant. Melodin i dur, som inleder, spelas av violin 1. Den är på sina ställen så sammanvävd med stämman i violin 2, att det vid första avlyssning inte är alldeles lätt att uppfatta vilka toner som utgör det egentliga temat. När temat återkommer i annan instrumentering förstår man att det är första violinens stämma som gäller.

⁸ Av tekniska skäl har det inte gått att skriva de två sista noterna i fyrnotsmotivet såsom de är skrivna i partituret, som en triol, bestående av en 1/4-dels not och en 1/8-delsnot.

Mollvarianten ser ut så här och är lika vacker:

Tredje satsen har beteckningen *Molto vivace* och är med sin ABACA-form närmast att likna vid ett scherzo med två olika trior. Den rytmiska A-delens första tema är:

B-delens tema grundar sig, liksom många av F-durkvartettens teman, på den pentatoniska skalan.

Den långa C-delen har en mycket lugnare puls.

Delarnas olika karaktär skapar stor omväxling i denna charmiga sats.

Den mycket innehållsrika och spännande finalen, *Andante sostenuto*, är i stora drag uppbyggd enligt mönstret ABCADCBEA.

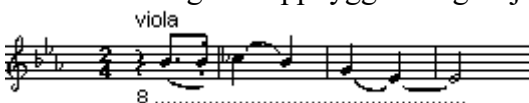
I en långsam inledning hörs huvudtemat i augmentation.⁹ Huvudtemat (A) som följer är

B-temat har ett helt annat kynne:

C-delen är lång och uppbyggd kring följande tema:

Avsnitt D, som har långsammare tempo, grundar sig på motiv från första satsen. Först hörs

Man känner här igen 4-tonsmotivet från första satsens sidotema. Efter hand hörs som motstämman till detta tema första satsens huvudtema, först i violan. E består av snabba växlingar mellan D- och C-temat.

⁹ Augmentation, se fotnot till Dvorák, Stråkkvartett Ess op. 51

Stråkkvartett nr 14 Ass-dur Op. 105

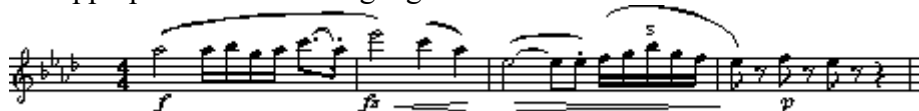
1. *Adagio ma non troppo* – *Allegro appassionato* 2. *Molto vivace*

3. *Lento e molto cantabile* 4. *Allegro non tanto*

1995

Någon vecka före sin avresa från USA till sitt älskade Böhmen i april 1895 påbörjade Dvorák arbetet med denna kvartett. Han hann med nästan hela expositionen före resans start. De första månaderna efter hemkomsten vistades han på sitt lantställe Vysoká, ovanligt nog utan att komponera. *Jag fröjdar mig åt den gudomliga naturen – jag bara latar mig och gör inte ett dugg* skrev han till sin vän Alois Göbl. Så småningom kommer dock skaparlusten tillbaka. Efter att ha skrivit en helt ny kvartett i G-dur tar han åter tag i Ass-durkvartetten, som blir klar de sista dagarna i december 1895. Dessa båda kvartetter, blir både en höjdpunkt och en slutpunkt i Dvoráks kammarmusikskrivande. De är också de sista verken i tonsättarens produktion av absolut musik. De nio sista åren av sitt liv skrev han endast symfoniska dikter och operor.

Första satsen har en långsam inledning i ass-moll, *Adagio ma non troppo*, som föregriper huvudtemat. Detta ger p.g.a. stämföringen ett ganska diffust intryck när det hörs första gången i satsens huvuddel, *Allegro appassionato*. Det framträder tydligare när det upprepas under satsens gång. Huvudtemat är

Temat som följer är mera sångbart:

Sidotemat är anförtrött violinerna:

Både huvud- och sidotemat blir föremål för utveckling i genomföringen. Den nedkortade återtagningen leder till en coda, som inleds med en kombination av huvudgruppens teman:

Den avslutas med fyra upprepningar av huvudtemats första takt.

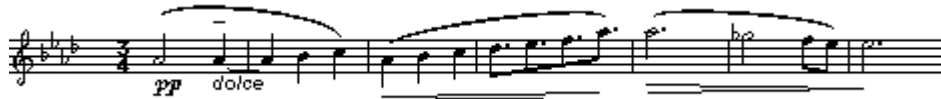
Andra satsen, *Molto vivace*, som är ett scherzo, anses av många vara ett av Dvoráks bästa. Det inledande temat består av 12 takter. De 8 första, med sin komplicerade rytmik, får inte så stort utrymme i satsen:

Desto större plats får de fyra avslutande takterna, som direkt utnyttjas för nästa tema:

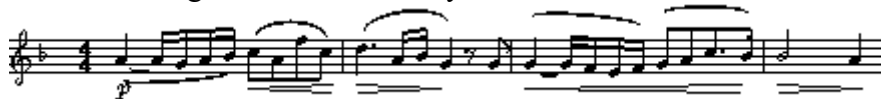

Även trions tema bygger på de första av dessa fyra takter:

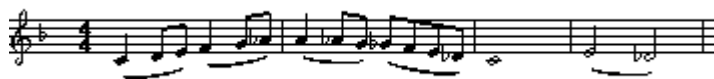

Den inledande scherzodelen återkommer och avslutar satsen.

Den långsamma satsen, *Lento e molto cantabile*, är tredelad. Den inledande delens tema är verkligen kantabelt och mycket vackert i all sin enkelhet.

Mellandelen har ett tema med mycken kromatik:

När första delen återkommer har violin 2 ett ackompanjemang av snabbt upprepade toner som, enligt Melvin Berger, tillför temat just den smula lättsamhet som beteckningen *Scherzando* i noterna påbjuder.

Finalsatsen, *Allegro non tanto*, har inslag av både rondo och sonatform utan att vara ett typiskt sonatrondo. Det är säkert inte en tillfällighet att huvudtemat har stora likheter med motsvarande teman i 1:a och 3:e satsen. Alla har i början 4 korta toner inramade av längre enligt följande förenklade mönster:

Sista satsens huvudtema är:

De understreckade fyra tonerna liknar en fras i Hej Tomtegubbar med texten *en li-ten tid*. Den hörs redan i satsens inledning och utgör nästan ett motto för hela satsen.

Första episoden i rondomönstret har följande tema:

Andra episoden är längre. Triolerna i takt 1 och 4 präglar temat:

Mellan episoderna hörs då och då "en liten tid-motivet". En kort genomföring finns i mitten av satsen innan allt börjar om från början. En coda byggd på huvudtemat avslutar satsen.